

**Iryna Sevidova**

*Doctor of Economic Sciences, Professor,  
Head of the Department of Social and Economic Disciplines  
Kharkiv National University of Internal Affairs*

**Oleksii Susidenko**

*Candidate of Economic Sciences,  
Associate Professor at the Department of Social and Economic Disciplines  
Kharkiv National University of Internal Affairs*

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-565-5-9>

## **MECHANISMS FOR ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF THE STATE IN THE FACE OF GLOBAL CHALLENGES**

### **Summary**

*The article reveals the theoretical foundations of the economic security of the state, defines its essence, components and key threats in the context of current global and regional challenges. An in-depth analysis of the main risks to Ukraine's economic security caused by a full-scale war, destruction of critical infrastructure, migration crisis, energy threats and transformation of foreign economic relations is carried out. The effectiveness of state policy measures in the field of economic security is assessed and its main weaknesses are identified, in particular, insufficient coordination of authorities and the lack of a single integrated risk monitoring system. The author proposes directions for improving Ukraine's economic security policy, which include the introduction of a strategic approach to economic sustainability planning, development of institutional capacity, reform of the anti-corruption system, active digitalization of risk management processes, and strengthening of international economic cooperation. Particular attention is paid to the need for Ukraine's deep integration into European economic structures, participation in post-war reconstruction programs, and the formation of a new model of economic development focused on sustainability, innovation, and openness.*

### **Вступ**

Економічна безпека є одним із ключових елементів національної безпеки будь-якої держави, адже саме вона визначає спроможність країни забезпечувати стабільний соціально-економічний розвиток, захищати свої стратегічні інтереси на внутрішньому та міжнародному рівнях, а також ефективно протистояти зовнішнім і внутрішнім викликам. В умовах сучасних глобалізаційних процесів, загострення геополітичної конкуренції, трансформації світового економічного порядку питання зміцнення економічної безпеки набуває особливої актуальності.

Для України проблема економічної безпеки є життєво важливою. З 2014 року держава перебуває у стані гібридної війни, а з лютого 2022 року – у стані повномасштабного воєнного конфлікту, що супроводжується системними економічними потрясіннями. Руїнування інфраструктури, скорочення промислового виробництва, втрата трудових ресурсів, енергетична криза, зростання державного боргу, блокада логістичних шляхів – усе це сформувало унікальні виклики для економічної безпеки, які потребують не лише оперативного реагування, а й ґрунтовного наукового осмислення.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю комплексної оцінки існуючих загроз економічній безпеці України, виявлення слабких місць державної політики у цій сфері та розробки рекомендацій щодо її вдосконалення відповідно до сучасних викликів. Особливої уваги потребує вивчення досвіду інтеграції принципів економічної стійкості у державне планування, аналіз ролі міжнародного співробітництва у зміцненні економічного потенціалу, а також визначення інституційних механізмів, спроможних забезпечити довгострокову економічну стабільність та конкурентоспроможність України.

Мета даного дослідження полягає у всебічному аналізі теоретичних основ економічної безпеки, виявленні основних сучасних викликів та ризиків для економічної системи України, а також у розробці пропозицій щодо вдосконалення державної політики у сфері економічної безпеки в контексті відбудови країни та її інтеграції у глобальні економічні процеси.

Для досягнення поставленої мети у роботі послідовно розглядаються теоретичні засади економічної безпеки держави, здійснюється аналіз актуальних внутрішніх і зовнішніх загроз для економіки України, оцінюється ефективність наявних механізмів реагування на кризи, а також визначаються стратегічні напрями розвитку економічної безпеки, які мають базуватися на інноваційних, інституційних та міжнародних підходах.

Структура дослідження відповідає логіці досягнення визначеної мети і передбачає розгляд теоретичних основ економічної безпеки, аналіз сучасних викликів та оцінку напрямів удосконалення політики економічної безпеки держави. Виклад матеріалу здійснюється на основі аналізу актуальних статистичних даних, офіційних звітів міжнародних організацій та новітніх наукових досліджень.

У цій роботі робиться спроба не лише описати існуючі проблеми, а й запропонувати практичні шляхи їхнього подолання в умовах глибокої трансформації економіки та суспільства, які переживає Україна на початку третього десятиліття XXI століття.

## **Розділ 1. Теоретичні основи економічної безпеки держави**

Економічна безпека держави є однією з ключових складових її загальної національної безпеки, забезпечуючи стабільність функціонування економіки, стає зростання добробуту громадян та спроможність протидіяти внутрішнім і зовнішнім загрозам. В умовах глобалізаційних процесів, геополітичної турбулентності та активізації гібридних загроз питання теоретичного осмислення економічної безпеки набуває нового змісту і потребує комплексного перегляду традиційних підходів.

Поняття економічної безпеки держави є багатогранним. Згідно з визначенням, наведеним у Національній доповіді про стан забезпечення національної безпеки України за 2022 рік, економічна безпека – це стан національної економіки, за якого забезпечується захист життєво важливих економічних інтересів держави, суб'єктів господарювання та громадян, гарантується стає економічне зростання та підтримується високий рівень конкурентоспроможності у глобальному середовищі [1, с. 8]. У науковій літературі існують різні трактування економічної безпеки. Так, на думку І. Лукінова та С. Пирожкова, економічна безпека є передусім здатністю економічної системи держави до саморозвитку та самовідновлення на основі ефективного використання власних ресурсів, мінімізації залежності від зовнішніх чинників та адаптації до змін середовища.

Сутність економічної безпеки проявляється у декількох аспектах. По-перше, це здатність економіки забезпечити самодостатнє функціонування без критичної залежності від імпорту стратегічних ресурсів. По-друге, це здатність протистояти внутрішнім і зовнішнім шокам, таким як фінансові кризи, енергетичні загрози, епідемії чи військові конфлікти. По-третє, це здатність держави забезпечувати соціально-економічну стабільність, підтримуючи належний рівень життя населення.

Складові економічної безпеки зазвичай поділяються на кілька ключових блоків: фінансову, енергетичну, інвестиційну, технологічну, продовольчу та зовнішньоекономічну безпеку. Наприклад, фінансова безпека визначається спроможністю забезпечувати стабільність національної валюти, контроль над інфляційними процесами і стійкість банківської системи. Згідно з даними НБУ, індекс фінансової стійкості України у 2022 році знизився на 17% порівняно з 2021 роком, що відображало негативний вплив війни на банківський сектор та платіжний баланс країни [2, с. 19].

Окрім фінансової, вагому роль відіграє енергетична безпека, яка полягає у спроможності держави гарантувати стабільне постачання енергоресурсів, мінімізувати залежність від імпорту та розвивати власні

джерела енергії, зокрема відновлювані. За даними Міненерго України, у 2022 році внаслідок бойових дій було пошкоджено понад 50% об'єктів енергетичної інфраструктури, що суттєво ускладнило забезпечення безперебійного електропостачання в регіонах (Міненерго, 2023). Цей фактор поставив енергетичну безпеку в центр державної політики економічної безпеки.

Інвестиційна безпека також зазнала серйозних викликів. В умовах високого ризику війни обсяги прямих іноземних інвестицій в Україну суттєво скоротилися. За даними Державної служби статистики України, у 2022 році притік прямих іноземних інвестицій становив лише близько 1,2 млрд доларів США, що втричі менше порівняно з довоєнними показниками 2019 року. Така динаміка свідчить про необхідність створення сприятливих умов для залучення капіталу через гарантування прав власності, посилення правосуддя та антикорупційних заходів.

Важливою складовою є технологічна безпека, яка визначає здатність держави розробляти, впроваджувати та захищати критичні технології. В умовах війни технологічна залежність від імпорتنих рішень стала критичною слабкою ланкою української економіки. За інформацією Міністерства цифрової трансформації України, у 2022 році понад 40% підприємств ІТ-сектору зіткнулися з труднощами доступу до обладнання та програмного забезпечення через розриви логістичних ланцюгів.

Продовольча безпека, у свою чергу, є однією з ключових гарантій стабільності держави. Україна традиційно була одним із світових лідерів з експорту зернових культур, однак через блокаду портів у Чорному морі у 2022 році обсяги експорту скоротилися на 30% порівняно з попереднім роком (FAO, 2023). Це поставило під загрозу не лише внутрішню продовольчу стабільність, але й виконання міжнародних контрактів та імідж України як надійного постачальника аграрної продукції.

Не менш важливою, є зовнішньоекономічна безпека, що забезпечує здатність країни захищати свої економічні інтереси у міжнародних відносинах. У 2022 році Україна зазнала кардинальних змін у структурі зовнішньої торгівлі: частка ЄС у загальному обсязі експорту зросла до 63%, тоді як частка ринків СНД скоротилася до мінімальних значень. Переформатування зовнішньоекономічних зв'язків вимагало не лише диверсифікації торговельних потоків, а й глибокої адаптації нормативно-правової бази відповідно до стандартів ЄС.

Таке радикальне переформатування зовнішньоекономічних пріоритетів мало комплексний вплив на економічну безпеку України. З одного боку, зростання частки експорту до країн Європейського Союзу відкрило для українських виробників нові ринки збуту, сприяло посиленню інтеграції у глобальні ланцюги вартості та забезпечило доступ до більш передбачуваного правового середовища. Програма

"Економічний безвіз", запущена у 2022 році між Україною та ЄС, зняла низку технічних бар'єрів у торгівлі, що стало важливим кроком до подальшого спрощення процедур експорту, зокрема в агропромисловому та машинобудівному секторах.

Водночас адаптація до вимог європейського ринку вимагала від українських компаній значних ресурсів для модернізації виробництва, впровадження стандартів якості, сертифікації продукції за європейськими нормами. Багато підприємств, особливо малого та середнього бізнесу, опинилися перед викликом необхідності швидкої адаптації без достатньої фінансової підтримки. За даними Європейської бізнес-асоціації, понад 45% українських компаній у 2022 році відзначали труднощі з виходом на європейські ринки саме через відсутність необхідної сертифікації або невідповідність технічним регламентам.

Крім цього, нова структура зовнішньої торгівлі потребувала перегляду транспортної логістики. Блокування традиційних морських портів у Чорному морі змусило Україну розвивати альтернативні сухопутні маршрути через Польщу, Румунію та країни Балтії. Проте перевантаженість прикордонної інфраструктури, обмежені пропускні спроможності залізничних вузлів та митних пунктів у 2022 році створювали суттєві затримки у доставці вантажів. За оцінкою Міністерства інфраструктури України, час доставки українських експортних товарів до портів ЄС у 2022 році зріс у середньому на 30–40% порівняно з довоєнним періодом.

Асиметрія зовнішньоекономічних зв'язків також створювала нові виклики для економічної безпеки. З одного боку, орієнтація на європейські ринки зменшувала залежність від економік країн СНД, що стало важливим у контексті політичної безпеки. З іншого боку, зростання конкуренції на ринках ЄС, де вже діють потужні гравці, змушувало Україну шукати нові конкурентні переваги, зокрема за рахунок інновацій, якості продукції, екологічності виробництва та низької собівартості.

Крім безпосередньої торгівлі товарами, важливим аспектом зовнішньоекономічної безпеки залишалося питання залучення іноземних інвестицій. Попри масштабну міжнародну підтримку, прямі іноземні інвестиції в Україну у 2022 році залишалися на вкрай низькому рівні, що обмежувало можливості модернізації економіки. За даними Державної служби статистики України, обсяг прямих іноземних інвестицій у 2022 році скоротився на понад 45% порівняно з 2021 роком, що відображає об'єктивний високий ризик війни та політичної нестабільності.

Відповідно, завдання держави полягало не лише у диверсифікації торговельних потоків, а й у створенні інституційних умов для підвищення інвестиційної привабливості країни. Це передбачало необхідність

гарантування прав інвесторів, удосконалення судової системи, мінімізації корупційних ризиків та активізації дипломатичних зусиль для укладення нових угод про захист інвестицій.

Важливою складовою зміцнення зовнішньоекономічної безпеки є розширення участі України у регіональних економічних ініціативах, зокрема Ініціативі трьох морів, розбудові транзитного потенціалу у напрямку Північ-Південь та активізації співпраці з країнами Чорноморсько-Каспійського регіону. Це дозволить Україні знизити транспортні витрати, посилити конкурентоспроможність на нових ринках і зменшити залежність від окремих торговельних напрямків.

Ключові загрози економічній безпеці можна поділити на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх загроз належать корупція, тінізація економіки, недосконалість регуляторної політики, соціальна нерівність, деградація інфраструктури та низька інноваційна активність. За оцінками Міністерства економіки України, у 2022 році рівень тіньової економіки склав близько 30% від офіційного ВВП, що є критичним показником для стійкого розвитку. Внутрішні загрози також посилюються структурною деформацією економіки: в Україні понад 60% експорту у 2022 році припадало на сировинні товари, зокрема аграрну та металургійну продукцію.

Серед зовнішніх загроз особливе місце займають торговельно-економічна експансія іноземних держав, глобальні фінансові кризи, санкційна політика, агресивна конкуренція на зовнішніх ринках та політична нестабільність у сусідніх регіонах. Російська військова агресія проти України, яка триває з 2014 року і набула повномасштабного характеру у 2022 році, є класичним прикладом зовнішньої загрози, що впливає на всі складові економічної безпеки – від руйнування інфраструктури до масових переміщень населення та втрати виробничих потужностей. За оцінками Світового банку, прямі збитки українській економіці унаслідок війни вже у 2022 році перевищили 135 мільярдів доларів США.

Інституційне забезпечення економічної безпеки в Україні базується на діяльності ряду органів державної влади, серед яких ключову роль відіграють Рада національної безпеки і оборони України, Міністерство економіки, Національний банк України, Державна служба фінансового моніторингу та інші. З 2022 року в Україні діє Стратегія економічної безпеки на період до 2025 року, яка визначає основні напрями державної політики у цій сфері. Особливу увагу у стратегії приділено зміцненню енергетичної незалежності, цифровій трансформації економіки та розвитку оборонно-промислового комплексу [3, с. 168].

Варто зазначити, що у світовій практиці існують різні моделі інституційного забезпечення економічної безпеки. Наприклад, у

Сполучених Штатах Америки цим питанням займається низка спеціалізованих установ, таких як Департамент національної безпеки (DHS) і Комітет з іноземних інвестицій у США (CFIUS). Європейський Союз розробив окремі механізми захисту критичних інфраструктур, контролю за стратегічними інвестиціями та боротьби з економічною шпигунською діяльністю. У Китаї функціонує комплексна система економічної безпеки, що базується на поєднанні державного регулювання стратегічних секторів економіки та активного розвитку національних технологій.

## **Розділ 2. Аналіз сучасних викликів та ризиків економічній безпеці України**

Сучасна економічна безпека України формується під впливом надзвичайно складних і багатошарових викликів, які мають як внутрішнє, так і зовнішнє походження. Найбільшу загрозу становить війна, що триває з 2014 року та набула повномасштабного характеру у лютому 2022 року. Це призвело до глибоких структурних деформацій економіки, серйозних втрат виробничого потенціалу, зростання державного боргу, руйнування логістичних ланцюгів і погіршення соціально-економічного становища населення. Для повного розуміння сучасного стану необхідно розглянути окремі блоки загроз, що наразі найбільш актуальні для економічної безпеки держави.

Військова агресія російської федерації проти України спричинила безпрецедентні економічні наслідки. Згідно зі звітом Світового банку за кінець 2022 року, валовий внутрішній продукт України скоротився на 29,2%, що стало найглибшою рецесією з часу набуття незалежності. Прямі фізичні збитки, завдані інфраструктурі, оцінювалися у понад 135 мільярдів доларів США, тоді як загальні потреби на відновлення перевищили 411 мільярдів доларів. Зруйновано або пошкоджено понад 15% житлового фонду країни, десятки тисяч кілометрів доріг, численні об'єкти промисловості та енергетики.

Відтік населення, зокрема працездатного віку, має довгострокові негативні наслідки для економіки України. Значна частина тих, хто залишив країну, складається з кваліфікованих спеціалістів, освіченої молоді та працівників галузей, критичних для національного виробничого потенціалу. За оцінками Міжнародної організації праці, у 2022 році рівень економічної активності в Україні скоротився на понад 35% у порівнянні з довоєнним періодом (ILO, 2023). Це призвело до скорочення бази оподаткування, зменшення надходжень до Пенсійного фонду та загострення дефіциту робочої сили в окремих регіонах, особливо у сільському господарстві, будівництві та сфері послуг.

Зниження обсягів споживчого попиту, яке стало прямим наслідком зменшення чисельності населення та зниження доходів громадян, посилює рецесійні тенденції в економіці. За даними Національного банку України, у 2022 році реальні доходи домогосподарств скоротилися в середньому на 27% порівняно з 2021 роком, а індекс споживчих настроїв досяг найнижчого рівня за останнє десятиліття. Це обмежувало можливості для внутрішнього інвестування, стримувало розвиток малого та середнього бізнесу і поглиблювало кризові явища у внутрішній торгівлі.

Крім безпосереднього економічного впливу, масова міграція спричинила і соціальні наслідки, які в подальшому можуть мати економічні відлуння. Відрив значної частини населення від національного культурного та економічного середовища ускладнює завдання повернення біженців після завершення бойових дій. Опитування, проведені у 2022 році Міжнародною організацією з міграції (ІОМ), свідчать, що лише близько 55% українців за кордоном висловлюють чіткий намір повернутися додому після війни, тоді як інші вказують на бажання інтегруватися в нові суспільства через пошук стабільності та безпеки для своїх сімей.

Водночас необхідно враховувати, що масовий виїзд громадян має і певні компенсаторні ефекти для економіки. Зростання обсягів грошових переказів з-за кордону стало одним із важливих факторів підтримки валютного ринку України. За даними НБУ, обсяги приватних переказів в Україну у 2022 році становили близько 13 мільярдів доларів США, що на 7% більше, ніж у 2021 році. Ці кошти допомагали підтримувати внутрішній споживчий попит, особливо в сегменті базових товарів і послуг, а також забезпечували додаткові джерела фінансування для родин, що залишилися в Україні.

У довгостроковій перспективі компенсаційні ефекти не можуть повністю нівелювати втрати від масового виїзду населення. Відновлення економічного потенціалу України вимагатиме не лише припинення війни, але й розробки активної політики повернення громадян, створення нових робочих місць, стимулювання економічної активності, модернізації інфраструктури та формування безпечного середовища для проживання і праці. Зусилля у цьому напрямку мають стати пріоритетом державної політики вже на етапі планування післявоєнного відновлення, адже людський капітал є фундаментальним ресурсом для будь-якої стратегії економічної безпеки. Фінансова система країни зазнала колосального навантаження. За даними Національного банку України, обсяг міжнародних резервів на кінець 2022 року скоротився до 28,5 мільярдів доларів, що хоча і було достатнім для покриття близько трьох місяців

імпорту, однак сигналізувало про критичну залежність від міжнародної фінансової допомоги.

Енергетична безпека стала одним із найбільш вразливих секторів внаслідок цілеспрямованих атак на енергетичну інфраструктуру. За даними Міненерго, у 2022 році було пошкоджено понад 50% енергетичних об'єктів країни, що спричинило системні відключення електроенергії та обмеження постачання тепла у зимовий період. Зниження виробничої спроможності енергосистеми негативно вплинуло не лише на побут споживачів, а й на функціонування промислових підприємств, особливо у галузях металургії та машинобудування.

Фінансова стабільність України у 2022 році перебувала під безпрецедентним тиском. Державний борг сягнув 78,4% ВВП, що майже на 20% більше, ніж у 2021 році. Дефіцит державного бюджету досяг 22% ВВП, що стало можливим завдяки екстраординарній міжнародній підтримці, зокрема фінансовій допомозі від Міжнародного валютного фонду, Європейського Союзу та урядів окремих країн. Проте таке критичне зростання заборгованості створює додаткові ризики для середньострокової економічної стабільності.

Незважаючи на часткову нормалізацію експортних поставок завдяки ініціативі «зернового коридору», ситуація із продовольчою безпекою залишалася критично напруженою протягом усього 2022 року. Обмежені можливості експорту через морські порти спричинили перенавантаження альтернативних логістичних маршрутів через сухопутні коридори до країн Європейського Союзу. Це не лише збільшувало час доставки та витрати для українських аграріїв, але й призводило до втрати конкурентних переваг українського зерна на світових ринках через подорожчання логістичних послуг [4].

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, у 2022 році площі посівів основних зернових культур скоротилися на 22% порівняно з довоєнним рівнем, а доступ до оброблюваних земель залишався обмеженим на територіях активних бойових дій та на тимчасово окупованих територіях. Додатковим ускладненням стали мінування полів, руйнування сільськогосподарської техніки, пошкодження зрошувальних систем, що значно ускладнювало проведення посівної та збиральної кампаній.

Внутрішній ринок також зазнав істотних змін. Незважаючи на те, що Україна продовжувала залишатися самодостатньою щодо основних видів продовольства, спостерігалось зростання цін на продукти харчування. За даними Державної служби статистики України, індекс споживчих цін на продукти харчування у 2022 році зріс на 34% порівняно з попереднім роком, що особливо болісно вдарило по вразливих верствах населення.

Важливо зазначити, що порушення стабільності аграрного сектору має не лише короткострокові, але й довгострокові наслідки для економічної безпеки. Сільське господарство традиційно забезпечувало понад 10% валового внутрішнього продукту України і близько 40% валютних надходжень від експорту. Втрата частини виробничого потенціалу та ринкових позицій на світових аграрних ринках створює ризик тривалого зниження конкурентоспроможності країни у цій стратегічній галузі [5].

Крім того, ситуація на світових ринках продовольства у 2022 році вказала на важливість продовольчої дипломатії як інструменту економічної безпеки. Україна, як один із ключових постачальників зерна для країн Близького Сходу, Північної Африки та Азії, відігравала важливу роль у глобальній продовольчій стабільності. Порушення постачання українського зерна спричинило зростання цін на продовольство на міжнародних ринках і посилило ризики гуманітарних криз у бідніших регіонах світу.

Подальша стратегія забезпечення продовольчої безпеки України має включати не лише відновлення виробничого потенціалу та модернізацію аграрного сектору, але й розвиток нових логістичних маршрутів, розширення переробки сільськогосподарської продукції всередині країни, підтримку кооперативних об'єднань фермерів, а також активну участь у міжнародних продовольчих ініціативах. Лише таким чином можна не лише стабілізувати внутрішній продовольчий ринок, а й закріпити за Україною статус надійного глобального постачальника продовольства у посткризовому світі [6].

Аналіз ефективності існуючих механізмів реагування на загрози економічній безпеці свідчить про неоднозначні результати. З одного боку, держава продемонструвала високу адаптивність у кризових умовах. Протягом 2022 року уряд оперативно переглянув структуру бюджету, спрямовуючи до 60% державних витрат на оборону та безпеку. Було мобілізовано рекордний обсяг міжнародної допомоги, яка покрила близько 50% дефіциту бюджету.

Фінансова стабілізація забезпечувалася завдяки активній політиці НБУ щодо контролю інфляції, яка за підсумками 2022 року склала 26,6% – значно нижче очікуваних катастрофічних прогнозів у перші місяці війни. Було також введено нові програми підтримки малого та середнього бізнесу, такі як програма "5-7-9%" з пільгового кредитування, яка дозволила зберегти значну частину підприємницької активності.

Однак, поряд із цими досягненнями, залишаються й суттєві недоліки. Інституційна спроможність держави щодо захисту критичної інфраструктури виявилася недостатньою, що стало очевидним внаслідок масових атак на енергетичні об'єкти. Програми підтримки переселенців

та безробітних були профінансовані лише частково, що створювало ризики соціальної напруженості.

Недостатній рівень координації між органами державної влади у сфері економічної безпеки не лише ускладнює реагування на кризові ситуації, але й призводить до дублювання функцій, неефективного використання ресурсів та уповільнення процесів ухвалення рішень. Замість єдиного центру збору, аналізу та обробки даних про економічні загрози, в Україні тривалий час функціонували окремі, часто слабо пов'язані між собою системи в різних відомствах – у сфері фінансів, енергетики, транспорту, промисловості тощо [4, с. 118]. Як наслідок, державна політика економічної безпеки залишалася фрагментарною, а прогнозування комплексних ризиків носило епізодичний характер.

Створення Національного офісу відновлення стало кроком у правильному напрямку, однак його компетенція зосереджена переважно на питаннях фізичної реконструкції інфраструктури, тоді як завдання стратегічного прогнозування ризиків, координації антикризових заходів у різних секторах економіки та інтеграції ризик-менеджменту у державне планування потребують окремого системного підходу. Брак потужної аналітичної інституції, що мала б повноваження збирати інформацію з усіх сфер економіки, аналізувати її у реальному часі й оперативно формувати рекомендації для уряду, продовжує залишатися однією з критичних вразливостей системи національної безпеки.

Проблеми у координації посилюються також через недостатній рівень нормативно-правового регулювання процедур обміну інформацією між органами влади. У багатьох випадках діють застарілі стандарти звітності, які не відповідають сучасним вимогам швидкості, об'єктивності та інтегрованості даних. Згідно з аналітичними звітами Рахункової палати України за 2022 рік, відсутність єдиних підходів до оцінки ризиків і планування антикризових заходів призводила до затримок у фінансуванні важливих проектів з відновлення економіки та інфраструктури [8, с. 32].

Крім того, обмеженість доступу до актуальної інформації на місцях, слабка взаємодія центральних і регіональних органів влади та відсутність чітких протоколів кризового управління значно знижували ефективність дій у разі виникнення загроз. В умовах багатофакторної гібридної війни, де загрози можуть виникати одночасно у фінансовій, енергетичній, інформаційній та гуманітарній сферах, відсутність інтегрованої системи реагування стає особливо небезпечною.

### **Розділ 3. Напрями вдосконалення політики економічної безпеки держави**

Сучасні загрози економічній безпеці України, зумовлені повномасштабною війною, глобальними економічними викликами та

внутрішніми структурними проблемами, вимагають рішучого перегляду та вдосконалення державної політики у цій сфері. Визначення пріоритетних напрямів зміцнення економічної безпеки є необхідною передумовою збереження державного суверенітету, забезпечення економічного відродження та інтеграції в європейський економічний простір [9, с. 162].

Першочерговим завданням є формування оновленої стратегії економічної безпеки, яка має враховувати нові реалії та бути максимально адаптивною до динамічних змін. В умовах постійної військової загрози необхідно змістити акцент з переважно нормативно-декларативного характеру документів у бік практичних механізмів реалізації безпекової політики. Національна стратегія економічної безпеки має стати частиною загальної архітектури планування національної безпеки та оборони.

Забезпечення інтеграції принципів стійкості у державне планування передбачає створення цілісної системи управління ризиками, орієнтованої не лише на виявлення існуючих загроз, але й на їхнє прогнозування, моделювання можливих сценаріїв розвитку подій та розробку адаптивних стратегій реагування [10, с. 40]. Кожен критичний сектор – енергетика, транспорт, фінанси, агропромисловий комплекс, інформаційні технології, охорона здоров'я – потребує окремих галузевих програм управління ризиками, які б враховували специфіку загроз, динаміку змін середовища та можливості швидкого відновлення після кризових впливів.

Регулярний моніторинг вразливостей економіки має стати невід'ємною частиною політичного циклу державного управління. Йдеться про створення системи постійного збору, аналізу та обробки даних з використанням інструментів великих даних, штучного інтелекту та аналітичних платформ реального часу. Такий підхід дозволить виявляти «слабкі сигнали» можливих загроз задовго до того, як вони переростуть у повноцінні кризи. Зокрема, мова йде про відстеження змін у динаміці експорту та імпорту, стану фінансового сектору, рівня споживчого попиту, індексів ділової активності, індикаторів зайнятості та міграційних процесів.

Важливою умовою успішної інтеграції системи ризик-менеджменту є розширення участі бізнесу, громадянського суспільства та академічних інституцій у процесі розробки та реалізації програм економічної стійкості. Успішні міжнародні практики, зокрема досвід Нідерландів та Ізраїлю, демонструють, що відкритий діалог між державою та приватним сектором дозволяє швидше виявляти вразливості, оцінювати потенційні збитки та спільно формувати заходи із запобігання або мінімізації негативних наслідків.

Крім того, необхідно запровадити на державному рівні індикатори економічної стійкості, які б комплексно оцінювали рівень готовності країни до кризових ситуацій. До таких індикаторів можуть належати коефіцієнт диверсифікації економіки, рівень залежності від імпорту критичних товарів, обсяг золотовалютних резервів, частка інноваційних продуктів у ВВП, рівень енергетичної самозабезпеченості, індекс інституційної спроможності тощо. Регулярне оновлення цих показників дозволить формувати об'єктивну картину ризиків і ефективніше розподіляти ресурси у кризових ситуаціях.

Інтеграція принципів стійкості у державне економічне планування має стати не реактивним заходом на вже наявні виклики, а стратегічною інвестицією у майбутнє України, її суверенітет та довготривалу економічну стабільність.

Вдосконалення політики економічної безпеки неможливе без поглиблення інституційних реформ. Передусім ідеться про створення єдиного координаційного центру у системі державної влади, відповідального за питання економічної безпеки. Такий орган має виконувати функції стратегічного аналізу, координації міжвідомчої взаємодії, оцінки ризиків та розробки комплексних заходів реагування. Світова практика демонструє успішність подібних моделей: наприклад, в Ізраїлі функціонує Національне агентство з економічної безпеки, яке об'єднує економічний, фінансовий та кібербезпековий компоненти в єдину систему [11].

Реформування антикорупційної політики залишається невід'ємним елементом забезпечення економічної безпеки. Згідно зі звітом Transparency International за 2022 рік, Україна посіла 116 місце серед 180 країн за Індексом сприйняття корупції, набравши лише 33 бали зі 100 можливих. Тому необхідно посилювати незалежність антикорупційних органів, удосконалювати систему контролю за державними фінансами та впроваджувати механізми прозорого державного управління.

Важливим кроком у цьому напрямі має стати гарантування реальної незалежності ключових антикорупційних інституцій – Національного антикорупційного бюро України, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та Вищого антикорупційного суду. Лише за умови усунення політичного впливу на їх діяльність можна досягти істотного прогресу у зниженні рівня корупційних ризиків, що прямо впливають на економічну безпеку.

Крім того, удосконалення системи фінансового контролю передбачає не лише розширення повноважень Рахункової палати та Державної аудиторської служби України, а й запровадження сучасних цифрових інструментів моніторингу використання державних коштів. Зокрема,

системи електронного контролю витрат бюджету в реальному часі, аналітичні платформи виявлення аномалій у державних закупівлях та автоматичне виявлення конфлікту інтересів за допомогою алгоритмів великих даних.

Також необхідно системно працювати над формуванням культури доброчесності в державному секторі та бізнес-середовищі. Світовий досвід свідчить, що без паралельних освітніх і виховних програм навіть найефективніші механізми контролю залишаються недостатніми. В Україні важливим напрямом має стати розширення антикорупційної освіти для державних службовців, запровадження обов'язкових курсів з етики та доброчесності на всіх рівнях державного управління, а також популяризація практик корпоративної відповідальності серед підприємницьких структур.

Реформування антикорупційної політики є не лише умовою для покращення інвестиційного клімату і зростання довіри до державних інституцій, але й стратегічною передумовою для збереження економічного суверенітету України в умовах тривалої військово-політичної нестабільності.

У сучасних умовах забезпечення економічної безпеки України неможливе без активного міжнародного співробітництва. Залучення міжнародних фінансових ресурсів, інвестицій та технологій має стати одним із ключових напрямів державної політики. За даними Міністерства економіки України, обсяги міжнародної фінансової допомоги у 2022 році перевищили 32 мільярди доларів США, що дозволило уникнути колапсу державних фінансів. Проте підтримка має стати не лише фінансовою, а й структурною – через спільні проекти у сферах енергетики, інфраструктури та цифрової трансформації.

Участь України у діяльності провідних міжнародних економічних організацій не лише відкриває доступ до фінансових ресурсів та технічної допомоги, але й створює можливості для впливу на формування глобальних економічних правил, стандартів і практик, що стають дедалі важливішими в умовах інтеграції країни до європейського економічного простору. Активне просування національних інтересів у Світовій організації торгівлі (СОТ) дозволяє Україні захищати свої права у сфері міжнародної торгівлі, ініціювати вирішення торговельних спорів та сприяти відкриттю нових ринків збуту української продукції.

Важливою платформою для поглиблення економічної безпеки є також Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), де Україна з 2022 року має статус країни-кандидата на членство. Інтеграція у структури ОЕСР відкриває доступ до найкращих практик у сфері управління економікою, інвестиційної політики, боротьби з корупцією, фінансового регулювання та розвитку інновацій. Успішне приєднання

України до ОЕСР у середньостроковій перспективі дозволить зміцнити міжнародну довіру до українських економічних реформ та сприятиме залученню іноземних інвестицій.

Не менш важливим є активне залучення ресурсів Світового банку для реалізації програм відновлення інфраструктури, підтримки макрофінансової стабільності та стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу. За даними Світового банку, у 2022 році загальний обсяг наданої Україні допомоги перевищив 18 мільярдів доларів США, що свідчить про безпрецедентний рівень міжнародної підтримки. Подальше ефективне використання цих ресурсів вимагатиме від України посилення інституційної спроможності, прозорості розподілу коштів і впровадження систем моніторингу ефективності проєктів.

Участь у програмах відбудови під егідою Європейського Союзу, зокрема у рамках ініціативи Ukraine Facility та Рамкової програми «Відбудова України», дає шанс не лише відновити зруйновану інфраструктуру, а й модернізувати економіку за принципами зеленої трансформації, цифровізації та сталого розвитку. Претендувати на роль одного з пріоритетних реципієнтів означає для України необхідність демонструвати не лише потребу у фінансовій допомозі, але й готовність до впровадження глибоких реформ у сферах верховенства права, управління державною власністю, корпоративного управління та енергетичної трансформації.

Особливої ваги набуває участь у розробці та реалізації спеціальних програм підтримки регіонів, які зазнали найбільших руйнувань унаслідок бойових дій. Орієнтація на регіональний вимір відбудови дозволить не лише більш ефективно використовувати міжнародну допомогу, але й сприятиме вирівнюванню соціально-економічного розвитку між регіонами, що є критичним для довгострокової стабільності країни.

Активна інтеграція України у міжнародні економічні організації та ініціативи має розглядатися як стратегічний напрям забезпечення економічної безпеки. Це дозволить країні не тільки отримувати фінансову підтримку, але й формувати умови для стійкого економічного зростання, посилення глобальної конкурентоспроможності та захисту національних інтересів у мінливому міжнародному середовищі. Окремо слід наголосити на важливості інтеграції у глобальні ланцюги вартості через розвиток кластерних підходів у промисловості, IT-сфері та аграрному секторі. Залучення технологічних інвесторів, транснаціональних корпорацій і міжнародних консорціумів сприятиме зміцненню технологічної бази України та посиленню її стійкості до глобальних шоків.

## Висновки

Проблематика економічної безпеки держави в умовах глобальних викликів, гібридних загроз та повномасштабної війни набуває для України критичного значення. На основі проведеного теоретичного аналізу, дослідження сучасних ризиків і викликів, а також окреслення перспективних напрямів удосконалення політики економічної безпеки можна зробити низку важливих висновків.

Передусім, економічна безпека держави є системною категорією, що об'єднує здатність економіки забезпечувати самодостатність, стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, сталий розвиток і соціальну стабільність. Її основними складовими виступають фінансова, енергетична, інвестиційна, технологічна, продовольча та зовнішньоекономічна безпека, кожна з яких має власні специфічні загрози й вразливості. Теоретичне осмислення економічної безпеки свідчить про необхідність комплексного підходу до її забезпечення, що враховує як економічні, так і політичні, правові та інституційні аспекти.

Аналіз сучасного стану економічної безпеки України показує, що країна перебуває під потужним тиском багатofакторних ризиків. Прямі наслідки війни – руйнування інфраструктури, скорочення ВВП, міграція населення, втрата виробничого потенціалу – серйозно ослабили економічну систему. Політична нестабільність і викликаний нею масовий відтік працездатного населення призвели до скорочення внутрішнього споживчого ринку та загострення проблеми дефіциту робочої сили. Порушення фінансової стабільності та різке зростання державного боргу створюють серйозні обмеження для макроекономічної політики у середньостроковій перспективі.

Крім того, у 2022 році значно погіршилася енергетична безпека держави через масовані атаки на енергетичну інфраструктуру. Продовольча безпека, яка раніше була сильною стороною України, також зазнала удару внаслідок блокади морських портів і руйнування сільськогосподарських потужностей. Зовнішньоекономічна структура зазнала радикальної трансформації, що хоча й відкрила нові можливості в торгівлі з ЄС, але одночасно створила додаткові виклики адаптації до нових стандартів, розвитку логістики та диверсифікації ринків.

Оцінка ефективності державних заходів реагування на загрози виявила як позитивні результати – фінансову стабілізацію, залучення міжнародної допомоги, ініціативи з підтримки бізнесу – так і наявні проблеми. Серед останніх – слабка міжвідомча координація, відсутність єдиної інтегрованої системи моніторингу економічних ризиків, недостатня швидкість інституційної адаптації та збереження високого рівня корупційних ризиків.

На цьому тлі особливо актуальним є вдосконалення політики економічної безпеки через запровадження стратегічних підходів, інституційних реформ та інноваційних технологій. Одним із ключових завдань має стати інтеграція принципів економічної стійкості у державне планування, розробка спеціалізованих програм ризик-менеджменту для критичних секторів, створення єдиної системи кризового реагування на базі сучасних аналітичних технологій.

Реформування антикорупційної політики залишається наріжним каменем зміцнення економічної безпеки. Підвищення незалежності антикорупційних органів, впровадження цифрових систем контролю за державними фінансами та формування культури доброчесності є критично важливими умовами для побудови прозорої та стійкої економічної системи.

Важливою складовою стратегії має стати активне міжнародне співробітництво – залучення ресурсів міжнародних фінансових організацій, інтеграція у глобальні економічні структури, участь у програмах відновлення та модернізації, зокрема під егідою Європейського Союзу. Активна позиція на міжнародній арені дозволить Україні не лише отримати підтримку для відбудови, але й закріпити власну роль як надійного економічного партнера у регіоні.

Отже, забезпечення економічної безпеки України у сучасних умовах – це не лише питання протидії наявним загрозам, а й питання формування нової моделі економічного розвитку, що базується на інституційній стійкості, інноваційності, міжнародній інтеграції та соціальній згуртованості. Лише комплексна, системна та проактивна політика у цій сфері здатна гарантувати збереження державного суверенітету, економічного добробуту громадян і стійкого місця України у майбутньому глобальному порядку.

### **Список використаних джерел:**

1. Пігуль Н. Г., Пігуль Є. І. Економічна безпека держави: сутність та актуальні загрози. *Бізнес Інформ*. 2024. № 7. С. 6–13. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-7-6-13>

2. Молдован О. О. Економічна безпека держави як базове поняття екосистейту: у пошуках універсальної дефініції. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2021. № 4(71). С. 19–24. DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/71-4-2>

3. Дмитрова О. С., Гончарова К. Г., Кривошликов С. Ф. Стратегія розвитку системи економічної безпеки України в умовах сьогодення. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2023. № 6 (2023). С. 160–170. DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/25>

4. Актуальні виклики та загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану: експертно-аналітична доповідь. Київ : Національний інститут

стратегічних досліджень. 2023. URL: [https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-05/executive-1.pdf?utm\\_source=chatgpt.com](https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-05/executive-1.pdf?utm_source=chatgpt.com)

5. Марченко О. М., Пушак Я. Я., Ревак І. О. Фінансова безпека держави: навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ. 2020. С. 356. URL: [https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2964/1/FinanovaBezpeka\\_30-04\\_2020.pdf?utm\\_source=chatgpt.com](https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2964/1/FinanovaBezpeka_30-04_2020.pdf?utm_source=chatgpt.com)

6. Вінчук М.В., Наконечна Н.В. Економічна безпека держави: соціально-економічний вимір : навч. посіб. Львів : Ліга-Прес, 2017. 322 с

7. Сусіденко О.В. Фінансова безпека підприємства: теорія, методи, практика: монографія. Київ : ЦУЛ, 2015. С. 162.

8. Губарева І. О., Доровської В. А. Теоретичне визначення змісту поняття «економічна безпека». *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 2. С. 31–40.

9. Бойко В. В. Еволюція розвитку та сутність економічної безпеки держави. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2022. № 4(1). С. 162–167.

10. Скорук О. В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2020. Вип. 6(3). С. 39–42.

11. Жаліло Я. А. Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. Київ : Сатсанга, 2001. 224 с.

### References:

1. Pihul N. H., Pihul Ye. I. (2024) Ekonomichna bezpeka derzhavy: sutnist ta aktualni zahrozy [Economic security of the state: essence and current threats]. *Biznes Inform*, no. 7, pp. 6–13. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-7-6-13>

2. Moldovan O. O. (2021). Ekonomichna bezpeka derzhavy yak bazove poniattia ekosystemu: u poshukakh universalnoi definitsii [Economic security of the state as a basic concept of the eco-system: in search of a universal definition]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Ekonomika i upravlinnia*, no. 4(71), pp. 19–24. DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/71-4-2>

3. Dmytrova O. S., Honcharova K. H., Kryvoshlykov S. F. (2023). Stratehiia rozvytku systemy ekonomichnoi bezpeky Ukrainy v umovakh sohodennia [Strategy for the development of the economic security system of Ukraine in today's conditions]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Publichne upravlinnia ta administruvannia*, no. 6 (2023), pp. 160–170. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2023.6/25>

4. Aktualni vyklyky ta zahrozy ekonomichnii bezpetsi Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: ekspertno-analitychna dopovid. (2023) [Current Challenges and Threats to the Economic Security of Ukraine under Martial Law: Expert and Analytical Report]. Kyiv: Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. Available at: [https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-05/executive-1.pdf?utm\\_source=chatgpt.com](https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-05/executive-1.pdf?utm_source=chatgpt.com)

5. Marchenko O. M., Pushak Ya. Ya., Revak I. O. (2020). Finansova bezpeka derzhavy: navchalnyi posibnyk [Financial Security of the State: Textbook]. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, p. 356. Available at: [https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2964/1/FinansovaBezpeka\\_30-04\\_2020.pdf?utm\\_source=chatgpt.com](https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2964/1/FinansovaBezpeka_30-04_2020.pdf?utm_source=chatgpt.com)
6. Vinichuk M.V., Nakonechna N.V. (2017) Ekonomichna bezpeka derzhavy: sotsialnoekonomichnyi vymir : navch. posib [Economic security of the state: socio-economic dimension: teaching manual]. Lviv : Liha-Pres, p. 322.
7. Susidenko O.V. (2015) Finansova bezpeka pidpriemstva: teoriia, metody, praktyka: monohrafiia [Financial security of the enterprise: theory, methods, practice: monograph]. Kyiv: TsUL, p. 162.
8. Hubarieva I. O., Dorovskoi V. A. (2019) Teoretychne vyznachennia zmistu poniattia «ekonomichna bezpeka» [Theoretical definition of the content of the concept of "economic security"]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, no. 2, pp. 31–40.
9. Boiko V. V. (2022) Evoliutsiia rozvytku ta sutnist ekonomichnoi bezpeky derzhavy [Evolution of development and the essence of the economic security of the state]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky*, no. 4(1), pp. 162–167.
10. Skoruk O. V. (2020) Ekonomichna bezpeka derzhavy: sutnist, skladovi elementy ta problemy zabezpechennia [Economic security of the state: essence, components and problems of ensuring]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 6(3), pp. 39–42.
11. Zhalilo Ya. A. (2001) Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy v konteksti dosvidu svitovoi spilnoty [Strategy of national security of Ukraine in the context of the experience of the world community]. Kyiv : Satsanha, p. 224.